

lers ikke manglede problembørn i denne sammenhæng. I 1838 gennemførtes en lov, som gav landsognene mulighed for at låne penge af staten med henblik på opførelse af arbejdsanstalter, der skulle beskæftige almisselemmerne. En sådan arbejdsforanstaltning fandt heller ikke sted i det konkrete tilfælde. Heller ikke den fra litteraturen kendte »bortlicitering« af børn til arbejde hos gårdejerne ses at have fundet sted; i hvert fald er der intet anført herom i fattigkommissionens protokol. Tvært imod griber kommissionen i 1806 ind på børnenes vegne, da en del fattige åbenbart har holdt deres børn hjemme fra skolen. Sender de ikke straks børnene i skole, mister de understøttelsen. Samme år anmelder kommissionen en gårdmand til amtskommissionen fordi denne ikke godvilligt ville udlevere den hjælp han var sat til at yde et fattiglem.

Når forholdene således på landet tilsyneladende har været mere lempelige, end de af TK skildrede købstadsforhold, så mener jeg det hænger sammen med udgangspunktet. Det ligger naturligt i den kapitaliserede byøkonomi at udbytte de fattige mere direkte og åbent. De fattige betragtedes her som ledig arbejdskraft og dermed som en tabt værditilvækst i økonomisk henseende. Landsognene, og det vil som nævnt sige størstedelen af den danske befolknings grundlag, havde en semifeudal økonomi, og bevidstheden i landbefolkningen var her i det 19de århundredes første halvdel endnu i al væsentlighed feudale. Dette måtte være en fordel for de fattige, idet de her betragtedes som en naturlig del af sognet, hvor de oftest var født, opvokset og havde slægtninge, af og til endda blandt gårdmændene. Det var ikke så meget et spørgsmål om at udnytte en arbejdskraftreserve, som det var et spørgsmål om forsøgelse af en mindre heldig stillet del af helheden. I denne betragtning ligger ikke en romantisering af forholdene på landet, blot en konstatering af at det feudale landsbyfællesskab og nogle af de dertil knyttede værdier fik positiv betydning for de fattige langt op i forrige århundrede.

Ketty Johansson: Spade – eller paradeskovl

1980'erne er græsrodsbevægelsernes årti på snart sagt alle samfundsrelevante områder, hvilket kun kan opfattes som en livsbekræftende tendens i en ellers truende virkelighed. Også på det historiske felt er der liv i græsrodderne – lokalhistorien lever og blomstrer som aldrig før, hvorom det hastigt voksende antal af lokalhistoriske foreninger og ditto arkiver taler sit tydelige sprog. Et af de seneste skud på den hæderkronede lokalhistoriske stamme er egentlig en podekvist fra vort broderland Sverige, nemlig litteraten Sven Lindqvists håndbog »Gräv där du står« fra 1978. Denne bog beskæftiger sig med en gren af historien, nemlig arbejdets og arbejderens historie, som både på rigshistorisk-, men især på lokalhistorisk plan har været underrepræsenteret. Sven Lindqvists bog har det erklærede mål at fungere som vejledning for den menige arbejder til at udforske sit eget arbejde på egne præmisser.

Målsætningen for bogen er, at den skal være et hjælpemiddel til at sætte arbejdets historie – læs industriarbejdets historie – i centrum. Formålet er ikke blot at give arbejderen sin identitet tilbage – den identitet, han mistede, da han blev et nødvendigt vedhæng til maskinerne, men i sidste instans at åbne arbejderens øjen for det faktum, at det er hans arbejde, der har skabt værdierne i virksomheden og i videste forstand i samfundet. Forskningen i arbejdets historie er således ikke blot et spørgsmål om den enkeltes identitet, men også et led i den politiske kamp om retten til produktionsmidlerne.

Sven Lindqvists håndbog er imidlertid ikke det første bud på en udforskning i arbejdets historie på arbejderens egne præmisser. I England har der siden slutningen af 1960'erne været en bevægelse – History Workshop – hvor forskningen foregår som en vekselvirkning mellem amatørhistorikere og faghistorikere.¹

1. Kristof K. Kristiansen og Tinne Vammen: History Workshop. Om et engelsk forsøg på at gøre historie til fællesje, Fortid og Nutid XXVIII, 1978 s. 411ff.

I kølvandet af History Workshop-bevægelsen er der opstået en stigende interesse for at gøre brug af mundtligt kildemateriale i lokalhistorien i form af erindringer og interviews. Disse kildetyper har normalt ikke været regnet for god latin hos faghistorikerne. Denne praksis har imidlertid taget form af en bevægelse – Oral History – mundtlig historie.² Der er således i England opstået to bevægelser – History Workshop og Oral History, der som målgruppe primært har arbejderens og arbejdsdets historie.

Det er på baggrund af de ovenstående engelske og svenske tiltag den danske bog »Grav hvor du står« skal ses. Bogen er udarbejdet af et forfatterkollektiv, der har en baggrund som journalist, lærer, cementarbejder, bibliotekar og etnolog – altså ingen decideret faghistoriker. Håndbogen lægger sig snævert til den svenske udgave, men er behørigt applikeret på danske forhold. Forfatterne har ligesom Sven Lindqvist valgt cementindustrien, fordi »... (det) er et jordnært job uden romantiske forestillinger, og at dets historie går lige så langt tilbage som det danske industrisamfund« (s. 8) – at det blev Aalborg, som blev det udvalgte mål hænger naturligt sammen med, at cementmonopolet ligger i Aalborg.

Valget af undersøgelsesområde kan naturligvis altid kritiseres. I dette tilfælde har forfatterne vel sagtens følt sig bundet til at anvende Sven Lindqvists bog i videst muligt omfang – og dette er forståeligt, men eftersom denne håndbog i princippet skulle kunne anvendes på alle arbejdspladser, ville det nok have været formålstjenligt, i højere grad end det har været tilfældet i nærværende bog at have taget højde for den danske industristruktur som sådan. Ved at anvende cementindustrien i Aalborg som eksempel, er der for Danmarks vedkommende tale om en stor-industri med ufaglært hovedsagelig mandlig arbejdskraft.

Da bogen er tænkt som et eksempel på forskellige aspekter, der kan undersøges på en arbejdsplads, kunne man med fordel, som et

eksempel på en jordnær, uromantisk og oprindelig produktion, have valgt teglværksindustrien. I dette tilfælde havde der været mulighed for at demonstrere, hvordan man finder kildemateriale om: sæsonarbejde, kvinde- og børnearbejde, fremmedarbejdere og sidst men ikke mindst – udviklingen i arbejdsprocesserne. Amatørhistorikerne ville derved have fået en række eksempler og dermed flere muligheder for at gå i gang på egen hånd. Teglværksindustrien er ganske vist ikke et multinationalt foretagende i Danmark, men teglværker findes overalt i verden på forskellige niveauer, hvorfor der er rige muligheder for at anskue denne industri i en global sammenhæng.

At vælge en decideret storindustri i et land som Danmark, der for det første er kendetegnet ved en relativ sen industrialisering og for det andet har en industristruktur, med hovedsagelig mindre virksomheder, kan give problemer, når denne virksomhedstype skal fungere som model for en arbejdsanalyse. Arbejdskraftens sammensætning i dagens Danmark – dvs. de potentielle lokalhistorikere – er netop den store andel af 1.-generationsarbejdere, der myldrede til fabrikkerne i 1950'erne og 1960'erne fra landbruget. Mange stod stadig med det ene ben i landbruget og var en arbejdskraft med en relativ lav organiseringsgrad og manglende faglig bevidsthed. Deres bevidsthed var præget af den agrare fortid givetvis som arbejdskraften i cementindustrien i begyndelsen af århundredet. På denne baggrund vil mange være fjernt fra den slagordsprægede argumentation, der forekommer i bogen.

Forfatterkollektivet giver som baggrund for de 34 anvisninger på, hvordan man laver historie, et rids af arbejdernes fortvivlede forhold i industrialismens tidsalder – her specielt i dens ubesmykkede begyndelse. De beretter om kapitalens/kapitalisternes hensynsløse udnyttelse af arbejdskraften og tingsliggørelsen af samme – der bl.a. giver sig udtryk i en total forglemmelse af dens eksistens både i

2. Thompson, Paul: *The Voice of the Past – Oral History*, Oxford 1978. Bak, Maren: *Oral History. Arbejdsrapporter om usynlig historie*. Nordisk Fagkonference i historisk metodelære, Klitgaard 1981.

Billedet viser Loftbro Teglværk ved Nørresundby o. 1904. Teglværket er oprettet o. 1840 og overtaget af Rørdal Cementfabrik o. 1918. Teglværket fremstillede tagsten og håndstrøgne mursten. De fire tilsøede personer til højre i billedet med teglstensforme og andet værktøj er svenske »børster«. Den runde bygning til højre i billedet er ælleværket, der blev drevet af en hestegang. Foto i privateje.

hverdag og specielt i fest. Ligeledes behandler forfatterne arbejdskampene omkring organisationsretten og kampen for løn- og arbejdsforhold og derunder truslen fra mekaniseringen.

Det er en uomtvistelig sandhed, at brudfladerne i dette kapitalistiske samfund er mellem arbejder og kapital, og at løn-, arbejdsforhold og ledelsesstruktur til enhver tid afspejler magtforholdene i samfundet, ligesåvel som konfrontationshyppigheden i samfundet følger de økonomiske konjunkturer. De gunstige konjunkturer i 1960'erne slørede til en vis grad brudfladerne i samfundet og snød både arbejdere og fagbevægelse. Der blev således ensidigt satset på højere personlige indkomster fremfor indhug i virksomhedernes ledelsesret, f.eks. den berygtede §4 om ledelsesretten, der med en enkelt tilføjelse står uforandret siden Septemberforliget i 1899.

Forfatterne kommer ind på disse emner, men kommer af og til i splid med sig selv. F.eks. s. 13–14 hvor de giver Dansk Andels Cementfabrik, DAC, et skud for boven om

udpresningen af arbejdskraften – DAC var jo brugsforeningsejet og således i princippet ejet af de samme arbejdere, som sled sig op i virksomheden – og naturligvis også ejet af den konkurrerende cementfabriks arbejdere syd for fjorden. Forfatterne redder sig ud af dette dilemma ved at konstatere, at brugsforeningerne/andelsbevægelsen i hovedsagen var bøndernes bevægelse.

På samme måde går det med forfatterne i eksemplet med arbejdet i kridtgraven bl.a. billedet s. 14 sammenlignet med kæmpemaskinen, der med en mands arbejde kan grave hele kridtforbruget til Rørdal cementfabrik s. 16. Der gyses med rette ved tanken om alt det kridtstøv, som ødelægger arbejdernes helbred. I det andet tilfælde græmmes de ved at så mange bliver arbejdsløse ved maskinernes fremtrængen. Man kan let få den opfattelse, at de mener, det er et valg mellem pest og kolera. Dette er måske det mest tidstypiske af alle de spørgsmål, de har fat på, men det falder hurtigt til jorden. Selvom andelsejede virksomheder og maskinernes overtagelse af

produktionen vel ikke er bogens hovedproblem, er det dog ikke uden betydning den dag, arbejderne overtager produktionsmidlerne – qva et af bogens hovedformål.

Som tidligere omtalt giver bogen 34 måder at angribe studiet af arbejdet/arbejdspladsen. På makroplanet indledes der med et blik ud i den store verden inspireret af den i anden sammenhæng meget berejste Sven Lindqvist. Her passer cementindustrien glimrende, da den er Danmarks eneste monopolindustri. Derefter snævres operationsfeltet ind på mikroplanet – det lokale niveau. De kommer hele raden rundt fra virksomheden over fagforeninger, uddannelse, arbejdsmiljø, erindringer, museer til opfindelser og psykologi – og tro det eller ej blå bog og slægtsforskning – som de faktisk bruger meget tid på. Formålet hermed er angiveligt at illustrere det kolossale økonomiske og sociale skel mellem kapitalejer og arbejder. Alle 34 eksempler er pædagogisk forsynet med litteratur og kildehenvisninger.

Forfatterne anvender, som ovenfor omtalt, megen spalteplads på kapitalejernes slægtsforhold, formue- og boligforhold og levevis iøvrigt, men meget lidt på arbejdnernes familie-, bolig og levevilkår, ligesom kvinder faktisk er ikke-eksisterende. Dette kan hænge sammen med flere forhold. Enten er det fordi forfatterne har koblet sig tæt på Sven Lindqvists forlæg eller, at kildematerialet omkring kvinderne på arbejdspladsen er vanskeligt at få frem. Dette burde imidlertid ikke have afskrækket forfatterne, da deres mål netop er, at fravriste materialet nye oplysninger. Der er jo faktisk en risiko for at også kvinder kunne få lyst til at forske i arbejdnets historie. De kvinder, som er mændenes hustruer, hører vi heller ikke noget om, ligesom fritiden næsten er et lukket land i denne håndbog. Arbejderen fungerede naturligvis også tidligere i en række andre sammenhænge, end der, hvor han var konfronteret med kapitalen. Det havde været interessant at høre meget mere om de faglige – og andre foreninger og f.eks. kolonihavebe-

vægelsen, der netop blev praktiseret her i byen som det første sted i Danmark. Denne håndbog er derfor i sin mangfoldighed desværre temmelig snæver ved så ensidigt at fokusere på arbejderen i arbejdssituationen.

Det er naturligvis udmærket at anskue sig selv og sit arbejde i en global sammenhæng, men det skulle vel ikke i sig selv forhindre, at arbejderen/arbejdet anskues i en samfundsmæssig sammenhæng – såvel på mikroplan – i de daglige familiemæssige og fritidsmæssige relationer som på makroplanet i den økonomiske og politiske sammenhæng. I nærværende bog indsnævres operationsfeltet til de daglige modsætningsforhold mellem arbejde og kapital. Det havde været ønskeligt, at Hobrobogen s. 35–36³ i højere grad havde været indarbejdet i denne fremstilling, netop fordi forfatterne der har fået bredere aspekter frem på et ægte dansk materiale.

Som praktisk arbejdende lokalhistoriker og underviser i samme emne savner jeg tre fundamentale aspekter: kildekritiske overvejelser, overvejelser over sammenhængen mellem økonomi og politik samt sidst men ikke mindst en socialhistorisk perspektivering. De få ansatser til kildekritik går hovedsagelig på kapitalejernes kildemateriale, som der grundigt advares mod at fæstne for megen lid til. Derimod gøres der meget lidt ud af kildekritikken af arbejdnernes egne kildematerialer – både de skriftlige – og i ganske særlig grad de mundtlige, som absolut er vanskelige at arbejde med. Bogens snævre fokusering på arbejdspladsen som sådan løsriver den fra det omgivende samfund. Man får det indtryk, at arbejdspladsen og arbejderen eksisterer i et vakuum. Dette forhold understreges yderligere af den manglende socialhistoriske perspektivering. Det kan frygtes, at denne bevægelse – hvis den bliver til en bevægelse i Danmark – går i de samme faldgruber, som mange amatørhistorikere på det agrare plan, der af mangel på orientering om den generelle samfundsmæssige situation på det pågældende

3. Spritten, Hobro 1978. Bogen handler om De danske spritfabrikkers lukning af Hobro afdelingen i 1978. Bogens afsnit om bl.a. produktionsforhold, arbejdsforhold, levevilkår etc. belyser sammenhænge mellem hvad der sker ude og hjemme. I denne bog kommer også kvindernes forhold i fokus, hvilket ikke mindst gør den bredere i sin fremstilling.

område og tidspunkt har gjort – eller som slægtsforskeren, der ensidigt koncentrerer sig om at få sin anetavle så lang som muligt uden at interessere sig for anernes socialhistoriske sammenhænge.

Litteratur: Det er u hensigtsmæssigt at anbefale engelsksproget litteratur til tolkning af mundtlige kilder, arbejdsudtryk etc. ligesom svensk litteratur vil volde de fleste store vanskeligheder.

Arbejdsvejledningen: Hvordan går man igang s. 41 kunne med fordel have været betydeligt udvidet. Min erfaring med hensyn til praktisk lokalhistorisk arbejde har vist, at netop starten på de praktiske undersøgelser kræver en grundig indføring i de helt basale praktiske gøremål, såsom biblioteksbenyttelse. Den almindelige menigmand føler sig meget benøvet ved at spørge bibliotekaren om råd og vejledning – selvom det er hans/hendes soleklare ret. Hele indledningsproceduren med litteratursøgning, dokumentation, katalogisering etc. er helt fremmed for hovedparten af de arbejdere, som håndbogen er beregnet på.

Forfatterkollektivet har selv afprøvet en del af teknikkerne – hvilket er udmærket, men forfatterne er *ikke* synonyme med en midaldrende arbejder, der er den potentielle bruger af håndbogen – en person, der forudsættes ikke tidligere at have beskæftiget sig med historisk arbejde. I denne forbindelse må man have in mente, at mange arbejdere, der er kommet fra landet – faktisk personer helt ned i aldersgruppen omkring 40 år – kun har gået i »den stråttækkede« 2-klassede landsbyskole, og som f.eks. aldrig har lært matematik. For denne gruppe vil meget i denne bog være ren latin. De vil nemt blive tabt i løbet – hvis de i det hele taget får mod til at begynde. Hvis bogen virkelig skulle være brugbar for den menige arbejder – og ikke for semi-professionelle »forskere« skulle der gøres langt mere ud af de praktiske aspekter. Af pædagogiske grunde ville det derfor være formålstjenligt at illustrere den ultrakorte gennemgang af bibliografiske hjælpemidler med et eksempel fra

hver af værkerne, der nævnes – gerne i form af et bilag. Det samme gælder for f.eks. udformning af kartotekskort. Der er et tilløb til en indføring i katalogisering i studiekredsmaterialet, som imidlertid skal rekvireres.⁴

Afsnittene med interviews og billedindsamling mangler klare forslag til retningslinier. Her havde det været ønskeligt med et bilag med korte anvisninger på, hvordan et interview kan oplægges, hvilke spørgsmål, man skal tilstræbe at få besvaret, igen noget i stil med forslagene i studievejledningen. Helleri lidt forenklet tekst end for meget tekst, der virker skræmmende og uoverskuelig for mange, der ikke er vant til at læse meget sammenhængende tekst og omsætte det til praktiske skemaer. Min erfaring på dette felt viser, at det er en grundig indføring i litteratursøgning, praktiske gøremål evt. arkivarbejde, der ansporer den enkelte til at gå igang. Hvis der alt for ofte skal indkaldes eksperthjælp, går den spontane interesse tabt – og så er vi lige vidt.

Et af problemerne med håndbogen synes at være, at forfatterne ikke rigtig har sat sig i målgruppens sted, derved får man let det indtryk, at der tilstræbes en ny slags eksperter. Det er naturligvis udmærket med græsrodshistorikere, men det nytter blot ikke, at der i realiteten blot etableres en ny gruppe »professionelle« – græsrodderne fortjener at få en chance på egne præmisser.

Initiativet til udgivelsen af en bog om arbejdets/arbejderens historie er et prisværdigt forsøg, men som omtalt kan det være problematisk at lægge sig tæt op ad et initiativ fra et nok så nærtstående land. Men lad os betragte bogen som et første forsøg og lad os bruge den som et oplæg til en debat om en »anden« slags historie. Det er absolut på tide, den bliver skrevet.

Sv. Lindqvist, Peter Brock, m.fl.: Grav hvor du står. Håndbog i at udforske et arbejde. SOC. 1982.

4. Grav hvor du står, Studievejledning, v. Lars Holmboe i samarbejde med AOFs kultursekretariat, 1982.